

РОЗВИТОК ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ ОСВІТИ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ТА ЗАРУБІЖНІЙ ПЕДАГОГІЦІ

У статті на основі аналізу педагогічних досліджень диференційовано терміни “полікультурність” і “полікультурна освіта”. Розглянуто питання визначення змісту, структури та мети полікультурної освіти. Охарактеризовано історичні та соціально-економічні аспекти становлення полікультурної освіти.

Ключові слова: полікультурна освіта, педагогіка, становлення, розвиток, меншини.

В останні десятиліття помітно посилюється інтерес до розвитку полікультурної освіти як у вітчизняній, так і в зарубіжній педагогіці. Велика увага цьому питанню приділяється і в країнах колишнього Радянського Союзу.

Досліджуючи проблеми полікультурної освіти, російський науковець І.В. Алексащенко визначає це поняття як особливий спосіб формування визначених соціально-установчих і ціннісно-орієнтаційних схильностей, комунікативних умінь, які дають випускнику середньої та вищої шкіл змогу здійснювати міжкультурний зв'язок, розуміти інші культури та виявляти толерантність до їх носіїв [10, с. 32]. І.А. Соловйова доходить висновку, що полікультурна освіта має релігійну основу і наголошує на тому, що основним завданням педагогів є релігійне просвітництво та формування вмінь в учнів взаємодіяти з представниками інших релігій.¹

Питаннями співіснування різних народів на спільній території займалися також науковці Прибалтики. Свої переконання в тому, що різні народи повинні жити в мирі і розвиватися в межах однієї держави, при цьому не втрачаючи рідної мови та культури, вважає дослідник Маті Хінт. Вчений переконує, що процес асиміляції не можна вважати позитивним і сприятливим для об'єднання людей у суспільстві [9].

Метою статті є завдання розглянути особливості розвитку полікультурної освіти в зарубіжній та вітчизняній педагогіці.

Розвиток полікультурної освіти в Україні розпочався з кінця 90-х рр. ХХ ст. Значну увагу проблемам полікультурної освіти в Україні приділяли такі вчені, як В. Баркасі, М. Баяновська, Л. Голік, Т. Грабовська, І. Зязюн, В. Каврайський, М. Красовицький, О. Кузнецова, Т. Калініченко, Г. Оникович А. Подольський, О. Сухомлинська, І. Тараненко та ін.

Українські науковці вважають, що багатокультурна освіта і виховання повинні розглядатися разом як складові єдиного процесу. Таке поєднання сприятиме повному засвоєнню та розумінню національних і загальнолюдських моральних цінностей [2].

В 1998 р. у Києві була проведена наукова конференція під назвою “Проблеми полікультурної освіти в Україні”. Учасники конференції спробували дати визначення поняттю “полікультурність”. На їх думку, це такий принцип функціонування та співіснування в певному соціумі різноманітних етнокультур-

них спільнот з притаманним їм усвідомленням власної ідентичності, що забезпечує їх рівноправність, толерантність та органічність зв'язку з ширшою кроскультурною спільнотою, взаємозбагачення культур, а також передбачає наявність і визнання спільної загальнодержавної системи норм та цінностей, які становлять основу громадянської свідомості кожного члена соціуму.

Працюючи в галузі розвитку полікультурної освіти, українські науковці В. Кузьменко і Л. Гончаренко виділили чинники, що сприяють необхідності становлення полікультурної освіти, серед яких: зростання етнічної і расової свідомості людей; міграційні процеси, що значно посилюють міжкультурні контакти; глобалізація світу, що змінює не тільки економіку, політику, а і впливає і на картину міжкультурних зв'язків; розширення міжнародної співпраці, що вимагає діалогу між націями та їх культурами; розвиток планетарної макроекономіки, яка сприяє створенню транснаціональних корпорацій, що долають межі національного суверенітету у сфері економіки; удосконалення інформаційної сфери і комунікаційних систем, які дають народам змогу зближуватися, усунути територіальні, мовні, релігійні, культурні бар'єри; прагнення окремих осіб і цілих народностей набути свою етнічну ідентичність [8].

Український педагог М. Красовицький стверджував, що усвідомлення різноманітності, багатокультурності світу та його цілісності, взаємозв'язку, взаємозалежності, взаємодії культур є філософією концепції полікультурного виховання [7]. Л. Горбунова так трактує інтеркультурну освіту та виховання. На її думку, суть такої освіти полягає в тому, щоб навчити молоду людину знаходити своє місце стосовно інших, дати їй засоби урізноманітнити свої взаємини і пізнати різні культурні прояви свого оточення, включаючи конфліктні ситуації. Цікавими також є погляди В. Болгаріної та І. Лощенової. Вони вважають, що полікультурна освіта – це освіта, для якої ключовими поняттями є культура як вселюдське явище; це засіб допомогти особистості в подоланні шляху від засвоєння етнічної, національної культури до усвідомлення спільності інтересів народів у їх прагненні до миру, злагоди, прогресу через культурний розвиток [1].

О. Ковальчук вважає, що основною ідеєю полікультурної освіти є розвиток полікультурних здібностей, які дають молоді змогу адаптуватися в різних культурних середовищах.

На думку дослідниці І. Лощенової, одним з найголовніших завдань полікультурної освіти є вивчення загальнолюдських цінностей та світової культури. Полікультурна освіта покликана підготувати молодь до повноцінного життя у XXI ст. Цінності, про які говорить автор, – це відображення відносин, віросповідань і життєвого досвіду людей. Вона наголошує на тому, що для полікультурної освіти важливі як універсальні цінності, так й інші різноманітні цінності, які створюють унікальні культури та погляди на світ. Полікультурна освіта створює більше можливостей для детальнішого вивчення та усвідомлення різноманіття народів світу. І. Лощенова вважає, що основною функцією викладача є допомога студентам усвідомити той факт, що у світі багато різноманітних цінностей і що не всі цінності збігаються з їх особистими, що всі цінності мають свої корені в традиціях народу і є здобутком досвіду та історичного розвитку даного народу [9].

Як зазначає О. Котенко, полікультурність – це особливий системоутворювальний компонент у структурі особистості, її якість, що передбачає визнання багатоманітності культурного простору та здатність до між культурної взаємодії.

Дослідниця О. Мордань вважає, що формування полікультурної особистості є складним та насиченим процесом, який потребує як знання про особливості розвитку особистості, так і усвідомлення неминучості її існування в багатокультурному, різноетнічному світі, необхідності формування в неї готовності до спілкування з представниками інших країн, етносів, які можуть відрізнятися не лише кольором шкіри та мовою, а й традиціями та звичками.

Цікавою також є концепція Л. Султанової, яка підкреслює, що кожне національне суспільство є соціальним світом з власною економічною та політико-правовою системою і культурою. Вона підкреслює, що в умовах полікультурної освіти головним залишається вміння бути собою та бачити крізь призму власного національно-культурного сприйняття загальнолюдський зміст іншої культури.

Принцип полікультурності проголошено в Концепції громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності. Суть його реалізації полягає в тому, що в процесі громадянського виховання повинні створюватися належні умови для формування особистості, вихованої в національній культурі і разом з тим відкритої іншим культурам, ідеям і цінностям. У Концепції підкреслюється, що лише така особистість може зберегти свою національну ідентичність, оскільки глибоко усвідомлює національну культуру як невід'ємну складову світової культури. В іншому документі ми знаходимо визначення поняття полікультурного виховання. У цьому документі тлумачення полікультурного виховання ґрунтується на усвідомленні й сприйнятті різноманіття культур, вихованні поваги й почуття гідності в представників усіх культур, незалежно від расового та етнічного походження, сприйняття взаємозв'язку і взаємовпливу загальнолюдського та національного компонентів культури в широкому значенні [6].

В. Кремень у сучасній “Енциклопедії освіти” зазначає, що розуміння сутності полікультурної освіти і виховання у світовій педагогіці відбувається завдяки таким підходам: акультураційному, який пов'язаний з утворенням гармонійних відносин між членами різних етнічних груп; діалоговому, який ґрунтується на ідеї культурного плюралізму, соціально-психологічному, згідно з яким полікультурне виховання трактується як особливий спосіб формування певних соціально-установчих, ціннісно-орієнтаційних схильностей, за допомогою яких здійснюється розуміння інших культур [5].

Російський дослідник А. Джуринський, аналізуючи роботи німецьких філософів, доходить висновку, що ідеї полікультурної освіти в Німеччині висував ще відомий дослідник І. Фіхте. В основу цих ідей покладені ідеали Просвітництва про організацію національного виховання на основі культурної різноманітності. Саме культурну різноманітність князівств він називає “квітами, які варто охороняти та плекати”.

Ще одним джерелом полікультурної освіти, на думку російської дослідниці Будньої, є ідеї великого педагога Песталоцці про зміст всезагальної елементарної освіти, спрямованої на підготовку учнів до майбутньої діяльності в різноманітних соціокультурних умовах.

Полеміка навколо сутності полікультурної освіти зумовлена неоднозначним її тлумаченням. Відомий дослідник К. Султанов відзначає, що основною ідеєю полікультуралізму є визнання рівноправності та рівнозначності національних культур. На його думку, поняття “полікультуралізм” і “мультикультуралізм” є синонімічними, але при цьому він розрізняє поняття “полікультуралізм” і

“полікультурність”. Перше він визначає як комплекс філософсько-культурологічних ідей, а друге – як характеристику ситуації в багатоетнічних країнах з великим культурно-історичним досвідом співіснування [10].

Німецький педагог І. Гоголін розглядає полікультурність як роботу з культурними і мовними відмінностями на рівні державних кордонів, а також трактує його як поводження з культурною і мовною гетерогенністю в середині певного суспільства.

Педагогічний словник під редакцією Г. Коджаспирової дає визначення поняттю “полікультуралізм в освіті” і пояснює його як побудову освіти на принципі культурного плюралізму, визнання рівноправності й рівноцінності всіх етнічних і соціальних груп, що становлять певне суспільство, у якому неприйнятним є прояв дискримінації людей за їх національними і релігійними поглядами..

На сучасному етапі розуміння полікультурної освіти у вчених виникають певні розбіжності щодо трактування самого терміна, тобто відсутня загальноприйнята термінологія у сфері полікультурної освіти.

На думку російського дослідника Г. Дмитрієва, поняття “багатокультурний”, “мультикультурний” і “полікультурний” є синонімічними [4]. Аналогічної думки дотримується й інший російський науковець А. Джуринський. Але при цьому він відзначає, що навколо терміна “мультикультурний” існує синонімічне поле: міжкультурний, двокультурний, крос-культурний, поліетнічний та інші [3].

О. Гукаленко висловлює абсолютно протилежну думку, аргументуючи її тим, що префікс “мульти-” означає багаторазово повторювану дію, тоді як “полі” – складне ціле. На її думку, полікультурна освіта – складноорганізована система, в якій не лише представлено різноманітність культур, розкриваються культурні прояви на рівні нації, етносу, рас, статевих, соціальних та інших відмінностей, при цьому вони взаємодіють, доповнюють і збагачують один одного, керуючись принципами гуманізму.

Інша російська дослідниця Т.Б. Лаврова використовує термін “інтеркультурна освіта”, але при цьому допускає вживання “полікультурна” та “багатокультурна освіта”. “Інтеркультурну освіту” вона трактує як обов’язкову складову сучасної системи освіти в західних країнах. Автор акцентує увагу на тому, що ця освіта повинна бути спрямована на виховання особистості, яка здатна до взаємовизнання національно-культурної ідентичності, зберігаючи при цьому власну національну культуру й індивідуальність.

Л. Веденіна, використовуючи поняття “міжкультурне навчання”, пояснює його як полілог мов і культур, навчання, яке спрямоване на інтеграцію учня в систему світової культури. Центральне місце при цьому відводиться вивченню іноземної мови [10].

Такі російські дослідники в галузі полікультурної освіти, як Я. Данилюк, О. Гукаленко та В. Борисенков, визначили основні умови для створення полікультурної школи у світовій педагогіці: організація двомовних шкіл; введення навчальних курсів, спрямованих на інтеграцію національних і етнічних меншин з культурою домінуючої нації.

Німецькі дослідники використовують у професійній педагогічній мові два терміни – *multikulturell* та *interkulturell*. Говорячи про вживання цих понять, М. Хоманн констатує, що термін “мультикультурний” (*multikulturell*) служить

для спостереження за ситуацією в суспільстві, поки воно перебуває під впливом міграції, а термін “полікультурний” – (interkulturell) педагогічних, політичних і соціальних цілей і концепцій.

Г. Ауернхаймер пояснює, що в педагогічному лексиконі Німеччини вживаються обидва терміни, але на англосаксонському просторі популярнішим є термін “мультикультурна освіта”, а у франкофонів, навпаки, – “полікультурна освіта”. Вчений трактує другий термін як формування здібностей до міжкультурного взаєморозуміння і вирішення конфліктів. А. Томас наголошує на тому, що полікультурна освіта зумовлена розумінням системи орієнтації як чужої, так і своєї власної.

Інший німецький вчений В. Ніке, дискутуючи з приводу термінології полікультурної освіти в німецькій педагогіці, розрізняє терміни: “мультикультурний”, “мультиетнічний”, “антирасистський”, “міжкультурний”, “бікультурний”, “порівняльний” та “інтернаціональний”. Він вважає, що хоч ці терміни і є синонімічними, але між ними все ж існують певні розбіжності.

Г. Швайцер дотримується позиції, згідно з якою вживання того чи іншого терміна залежить лише від наукової традиції, яка характерна для певного суспільства. При цьому сам науковець вживає ще один термін – “інтеретнічний” (interetnisch).

Говорячи про використання зазначених понять, німецький дослідник І. Гоголін відзначає, що поняття “полікультурний” стало в Німеччині досить поширеним, починаючи з 90-х рр. ХХ ст. Учений робить висновки про те, що вживання цього терміна слугує для того, щоб привернути увагу і показати актуальність проблеми співіснування в контексті світової глобалізації.

М. Крюгер-Потрац, керуючись сучасними документами та реформами у сфері освітньої політики Німеччини наполягає на вживанні терміна “полікультурна освіта”. Під цим терміном він розуміє виховання та освіту в демократичному суспільстві мовного, національного, соціального і культурного плюралізму [11].

Висновки. Отже, у контексті нашого дослідження вітчизняної та зарубіжної педагогіки особливий науковий інтерес становить термін “полікультурна освіта”. Схиляючись до думки багатьох вітчизняних та зарубіжних педагогів, під цим терміном ми розуміємо освіту, яка спрямована на збереження і розвиток різноманітних культур, мов, форм діяльності і для якої є недопустимим будь-який прояв насильства, дискримінації та расизму.

Проаналізувавши сучасну літературу, ми відзначаємо, що термін “полікультурна освіта” має ряд синонімів. Найбільш вживаним як у зарубіжній, так і у вітчизняній педагогіці є термін “мультикультурна освіта”.

Німецькі дослідники вживають й інші синонімічні терміни: “міжкультурна педагогіка”, “мультиетнічна”, “антирасистська”, “бікультурна” та інші. Відомий німецький науковець Г. Швайцер пояснює, що різноманітність вживання термінів залежить лише від наукової традиції, характерної для певного суспільства.

Як зазначають німецькі педагоги, полікультурна освіта має за мету подолання в країні етноцентризму та дискримінації представників різних меншин. Розглянувши різні трактування терміна “полікультурна освіта”, можна зробити висновки про те, що більшість вітчизняних та зарубіжних педагогів єдині в тому, що полікультурна освіта спрямована на виховання та підготовку представників

різних культур до мирного життя в демократичному суспільстві, вільному від насильства та дискримінації.

Список використаної літератури

1. Болгаріна В. Культура і полікультурна освіта / В. Болгаріна, І. Лощенова // Шлях освіти. – 2002. – № 1. – С. 2–6.
2. Голік Л.О. Полікультурна освіта в Україні / Л.О. Голік, Т.В. Клищенко, М.Ю. Красовицький, Г.І. Левченко // Завуч. – 1999. – № 29/35 (жовтень). – С. 3–4.
3. Джурицкий А.Н. Воспитание в многонациональной школе: пособие для учителя / А.Н. Джурицкий. – М.: Просвещение, 2007. – 96 с.
4. Дмитриев Г.Д. Многокультурное образование / Г.Д. Дмитриев. – М.: Народное образование, 1999. – 208 с.
5. Енциклопедія освіти / Академія пед. наук України; [гол. ред. В.Г. Кремінь]. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
6. Концепція громадянського виховання. Міністерство освіти і науки України // Інф. зб. Мін. освіти України. – 2000. – № 22. – С. 7–20.
7. Красовицький М.Ю. Проблеми полікультурної освіти і виховання в загальноосвітній школі / М.Ю. Красовицький // Полікультурна освіта в Україні: зб. ст. – К., 1999. – С. 16–19.
8. Кузьменко В.В. Формування полікультурної компетентності вчителів загальноосвітньої школи: навч. посіб. / В.В. Кузьменко, Л.А. Гончаренко. – Херсон: РПО, 2006. – 92 с.
9. Лощенова І.Ф. Проблема полікультурності у педагогічних теоріях / І.Ф. Лощенова. – Вип. II: Педагогічні науки.
10. Сулейманов И.Т. Становление и развитие поликультурного образования в Германии: дис. на соискание ученой степени канд. пед. наук: 13.00.01 / И.Т. Сулейманов. – Ульяновск, 2010. – 218 с.
11. Krüger-Potraz M. Biterkulturelle Bildung. Eine Einführung / M. KrügerPotratz. – Münster; Berlin: Waxmann, 2005. – 303 s.

Стаття надійшла до редакції 19.02.2013.

Левицкая Л.А. Развитие поликультурного образования в отечественной и зарубежной педагогике

На основе проведенных педагогических исследований в статье дифференцируются понятия “поликультурность” и “поликультурное образование”. Рассматриваются вопросы определения понятия, структуры и цели поликультурного образования. Характеризуются исторические и социально-экономические аспекты становления поликультурного образования.

Ключевые слова: поликультурное образование, педагогика, становление, развитие, меньшинства.

Levyts'ka L.A. Development of multicultural education in the domestic and foreign pedagogy

In the article on the base of pedagogical researches the terms of policultural and policultural education are differentiated. The author touches on the definition on the content, structure and object of policultural education. Historical and social-economic aspect of establishment of policultural education are characterized.

Key words: policultural education, pedagogics, establishment, progress, minority.